

Nagy Zoltán

Ki szavatul a lady biztonságáért? Avagy mindennek megvan a maga története?¹

A címként használt mondatok mindegyike Esterházy Pétertől származik, és mindegyik köztödi tartalmilag a most következő gondolatmenetemhez. De ezen túl úgy is, hogy mindkettő kérdő mondat. Minden kérdő mondat, mint a *Kis Magyar Pornográfia* alcímet adó harmadik fejezetében. Ez a stiláris eszköz az egyik, ami igen megfogott Szakál Anna szövegében: a kérdések sokasága. Legszívesebben az olvasó, a hozzászóló is csak kérdéseket tenne fel, csak a kérdő mondatok számát szaporítaná.² De ez természetes is, hiszen ezekben a helyzetekben a dilemmák megfogalmazása önmagában is nagy jelentőséggel bír, sokszor az is siker, ha fel tudjuk tenni a helyes kérdéseket. Vajon fel tudjuk-e tenni a helyes kérdéseket?

Vajon az, hogy milyen pozícióból beszélünk, mennyire befolyásolja a véleményünket? Hogyan vélekedünk ezekről a kérdésekről, ha hagyatékkutatók vagy ha hagyatékteremtők vagyunk?

1. Mit gondolunk a hagyatékokról, az egodokumentumokról akkor, ha kutatóként tekintünk rájuk, aki meg szeretné érteni egy korábbi tudós munkásságának legmélyebb rétegeit is?

Ki dönti el, hogy mi legyen része egy elhunyt kutató hagyatékának, és mi nem? Hol húzódnak a határok? A határ kijelölése műfaji, jogi vagy morális kérdés?

Kinek a joga a határok meghúzása? Magáé a kutatóé? Az örökösöké? A szakmáé?

A nyilvános és nem nyilvános határát nem a szerző dönti el a publikálással? Nem ő uralja az önmagáról kialakult képet? Megengedhetjük-e magunknak, hogy más képet fessünk róla, mint amit ő magáról sugallni szándékozott? Egyáltalán fontos-e az általa húzott határok átlépése? Befolyásolják a szakmai szerepvállalások megítélését a hétköznapi gyengeségek, erősségek?

Egyszerűbb a kérdés, ha a család korlátozásairól beszélünk? A felmenő, a családtag tisztességének, becsületének a védelme az elsődleges? Melyik családtagé, csak azé, aki szakmai érdeklődésre tarthat igényt, vagy a többieké is? Mennyire fontos az intimitások védelme?

Esetleg a szakmának kellene kijelölni a bemutatás határait? Milyen érdekek befolyásolhatják a határok kijelölését? Az a kép, amelyet a szakma sugallni szeretne az elődökről? A megkérdőjelezhetetlen arcképcsarnok iránt igény? Talapzatokat emelünk korábbi generációk tagjainak? Kultikus beszédmódban írunk? És mi a célunk ezzel? Kiről szól ez az önkorlátozás? Dicső múlt

Nagy Zoltán (1968) – kulturális antropológus, tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék; az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, Budapest, nagy.zoltan@pte.hu

¹ Esterházy Péter: *Ki szavatul a lady biztonságáért?* Bp. 1982. és Esterházy Péter: *Kis Magyar Pornográfia*. Bp. 1984. 145.

² „A kérdő mondatnál a beszélő tudásvágyának ad kifejezést, s felhívja a hallgatót is a tudásvágy kielégítésére?” Uo.: 123.

építésével akarjuk legitimálni a tudományterületünket? Meg akarunk honosítani egy beszéd-módot, ami garantálja, hogy majd rólunk is így fognak írni? Vagy életben akarjuk azt tartani?

Milyen kérdésekre akarunk választ kapni az egodokumentumok vizsgálatával? Módszertani, módszertantörténeti kérdésekre? Intézménytörténeti kérdésekre? Eseménytörténetre?

Fontos-e szembenéznünk a korábbi kutatógenerációk munkássága mögött meghúzódó implicit értékekkel? Tehetünk-e fel velük kapcsolatban morális kérdéseket? Milyen pozícióból tehetjük fel ezeket? Visszavetíthetünk-e morális – vagy akár módszertani – elvárásokat? Mikortól kezdve anakronizmus egy ítélet?

Mi a kegyeletsértés, és mi az őszinteség? Érvényesülhet-e ebben bármilyen cenzúra? És öncenzúra? Egyáltalán a kegyeletről van szó?

2. És mit gondolunk a saját hagyatékunkról, az egodokumentumainkról akkor, ha potenciális kutatóként tekintünk magunkra?

Tekinthetünk-e kutatóként saját magunkra úgy, mint potenciális hagyatékteremtőre? Mi az, amit magándokumentumnak vagy éppen a későbbi szakma számára is fontos egodokumentumnak tekintünk? Miről gondoljuk azt, hogy egodokumentum, és miről azt, hogy kacat? Tényleg csak a kacattól védjük az utókort?

Mi az, amiről azt gondoljuk, hogy majd a halálunk után bárki beletekinthet? Valóban a halálunk a határ? Jogos-e egyáltalán ez a kérdésfelvetés?

Lehet-e másnak joga dönteni arról, hogy mi az, ami nyilvánosan hozzáférhető az én személyemről? Vagy az én döntésem, hogy mit engedek az életemből beszüremkedni a tudományos szövegekbe; hiszen a mai néprajznak és kulturális antropológiának alapkövetelménye a reflexivitás, és a szerzőnek saját személyes élettörténetét, szakmai fejlődéstörténetét szövege részévé téve, auto-etnográfiaírt írna kell segítenie az olvasót írása értelmezésében?

Miért tartjuk a nyilvános és a nem nyilvános közti határképzés egyetlen legitim módjának az önreflexiót? Nem akarjuk kiengedni a kezünkől a kontrollt? Védjük a „homlokzatunkat”? Van-e jogunk erről egyedül dönteni? Miért lenne nekünk erre több jogunk, mint az általunk is kutatott korábbi kutatógenerációknak?

Tényleg minden a kontrollról szól?

Hány köre kell legyen a kontrollnak? A tudományos szövegeink nem estek-e már át eléggé a mérlegelés és az ellenőrzés sokszoros szűrőjén? Talán nem lezárt vagy legalábbis részben kész szövegeket adunk ki a kezünkől? Nem válogatjuk meg eléggé szigorúan anyagunk és módszereink lehetőségeit? Nem gondoljuk elég szigorúan végig a gondolatmenet határait? Nem mérlegeljük elég szigorúan a szóhasználatunkat? Nem elég segítség a szerkesztők, peer-reviewerek, nyelvi lektorok sokkörös ellenőrzése? Az így megszületett mű nem végleges? Végző soron mi a fontos, a műalkotás vagy a mű alkotásának a folyamata?

És mit védünk a saját anyagunk, hagyatékunk feletti kontrollal? Saját magunkat, hiszen nem hagyhatjuk másra a rólunk szóló kép kialakítását? Tényleg csak a „talapzatainkat” óvjuk? Vagy van más szempont is?

Védjük-e az elhallgatással az adatközlőinket is? Ki tudhatja nálunk, terepet jól ismerő embereknél jobban azt, hogy mi az, ami kárukra lehet? Kinek van joga az erről szóló döntésünket felülbírálni a halálunk után? Vagy visszavetítve önmagunkra a kérdést: halálunk után már nincs felelősségünk abban, hogy mi kerül ki a tudomásunkra jutott érzékeny információk közül?

Vagy a határ nem a publikálás? Mi a morális kérdés, hogy mit írunk a naplónkba, vagy, hogy mi kerül be a tudományos szövegeinkbe?

Hogyan dokumentáljuk a saját terepmunkánkat? A dokumentálás közben csak saját magunkra vagy a hálás (vagy hálátlan) utókorra is gondolunk?

A leveleinket tényleg csak a barátainknak és a családunknak írjuk? Vagy számítunk-e arra, hogy ezek valaha nyilvánosságra kerülnek?³ Befolyásolja-e ez, hogy mi kerül bele? És hogy hogyan írjuk meg őket?

A nyilvánosságra kerülés réme csak öncenzúráként működik? Vagy ellenkezőleg, arra ösztökél, hogy pontosabban, részletesebben, művesebben írjuk a leveleinket? Távollabbról nézve: alkalmasak-e például a kapcsolattartás mai műfajai arra, hogy részei legyenek egy kutatói hagyatéknak? Értelmezhető-e egodokumentumként az e-mailek, az sms-ek vagy éppen a Messenger-üzenetek? Kihámozható-e a kontextus a minimalista szövegekből?

Készítünk terepnaplót? És hányat?

Van egy naplónk, amelybe a fontosnak gondolt információkat gyűjtjük? Schlagwortokat írunk, vagy epikus mozaikokat? Adatokat gyűjtünk, vagy kontextuálisan meghatározott, korlátozott érvényű értelmezéstöredékeket? Tudhatja-e rajtunk kívül bárki más értelmezni a jegyzeteinket?

Van egy olyan naplónk is, amelyet magunknak írunk? Van „zsebpszichológusunk”? Ezzel mennyire vagyunk őszinték? Félünk-e attól, hogy életünkbe bárki beletekint? A szakmától vagy a családtól féltjük? Félünk-e a majdani nyilvánosságra kerüléstől?

Mi a helyzet Malinowskival? Mit gondolunk arról, hogy kiadták a naplóját?⁴ Volt-e joga erre a második feleségének? Vagy éppen kötelessége volt? Fontos-e, hogy Malinowski ezt lengyelül írta, amikor a tudományosnak tekintett jegyzetei angolul íródtak?

És akkor most hány Malinowski van?

Mit tudunk meg róla a publikációiból? Tényleg máig utolérhetetlenek az elemzései? Hidegfejű és tisztán látó? Ugyanakkor megértő a bennszülöttekkel? Toleráns? Valóban ő a kulturális relativizmus atyja?

Mit tudunk meg róla a naplójából? Fontos-e a reménytelenség és a kétségbeesés érzése? Bizonytalan volt? Elhamarkodottan ítelt? Elege volt a „vadakból”? Gyakran tudománytalanok a megnyilvánulásai? Toleráns? Intoleráns? Etnocentrikus? Megfelelt az általa állított elvárásoknak? Ez tényleg csak egy empátiára és kemény munkára alkalmatlan ember nárcisztikus vergődése?

Kiderült, hogy meztelen a király? Vagy csak az ambivalens érzéseinek sötét részét száműzte ide, és eltávolította azt a megértő módú tudományos szövegtől? Ez cáfolja vagy éppen igazolja érzékenységét és reflexivitását? Ettől veszítette el a renoméjét, vagy ettől lett igazán Ember?

Van-e joga az antropológusnak megkettőznie a személyiségét? Vagyis lehet-e a terepen ember, magánember az antropológus is? Muszáj-e kedvelnünk mindenkit? Lehetnek-e nem pc gondolataink? Bármiről? Ez tényleg véték gondolatban is, vagy csak szóban és tettben? És „az igazi kérdés: miért kell mindig úgy viselkednünk, mintha Isten figyelne bennünket?”⁵

³ „Igen kérek egyszersmindenkorra, hogy leveleimből a magyar lapoknak csak akkor juttass valamit, ha arra direkt felkérlek; a neked írt leveleket a barátomnak s nem a nyilvánosságnak szántam. Következőleg e levelem is csak neked s nem a lapoknak szól” – írja Jankó János Kuldik Imrének, aki amellet, hogy a barátja volt, gyakran írt publicisztikát is. (*Úton a szibériai atyafiakhoz. Jankó János oroszországi levelei.* Szerk. Hála József–íj. Kodolányi János. Bp. 2001. 22.)

⁴ Részletek a naplóból, és rövid leírás a napló körül kialakult vitáról: Bronisław Malinowski: *Napló, a szó szoros értelmében.* Zentai Violetta fordításában és kommentárjával. Café Babel XLI(2001). 81–93.

⁵ Uo. 92.

Lehet-e határa a tudományos szövegekben kötelezően elvárt kulturális relativizmusnak? Vagy kell, hogy legyen, hiszen nem elkerülhető, hogy időnként az eltérő morális rendszerek – a helyieké és az antropológusé – konfrontálódjanak? Feladhatja-e teljesen vagy félreteheti-e az antropológus a saját morális alapállását? Joga van-e arra, hogy morális lény legyen?

Mindezeket összegezve: befolyásolják-e emberi gyengeségeink azt, hogy milyen kutatók vagyunk?

És végül még egyszer a kiinduló kérdés: hogyan befolyásolja a kontroll jogosságáról kialakított képünket az, hogy tőlünk védenek valamit, vagy mi védünk valamit? És miről is szól a kontroll, az (ön)cenzúra? A mindenkori diskurzus uralásának lehetőségéről vagy annak felelősségéről? És hány köre van a felelősségnek?

Vajon fél tudjuk-e tenni a helyes kérdéseket? És hány köre van a válaszoknak?